

DAR DĖL LIETUVIŲ KALBOS TARMIŲ IR LATVIŲ KALBOS KIRČIO ATITRAUKIMO RYŠIO

VL. GRINAVECKIS

Šiuo metu visose latvių kalbos tarmėse kirtis jau tariamas pirmajame žodžio skiemenyje, todėl nebegalima spręsti apie kirčio atitraukimo senumą iš didesnės ar mažesnės kirčio koncentracijos žodžio pradžioje, kaip tai yra lietuvių kalbos tarmėse¹. Vis dėlto yra duomenų, rodančių kirčio atitraukimo senumo skirtumus latvių kalbos teritorijoje. Visų pirma šiuo atžvilgiu būdingos yra priegaidžių skirtybių latvių tarmėse izoglosos. Kuriose-ne-kuriose rytų tarmėse vietoj literatūrinės kalbos laužtinės tariama tvirtagalė (kāpjošā) priegaidė. Vakarinė šios priegaidės ploto riba nuo Lietuvos–Latvijos sienos eina į šiaurę šiomis vietomis: Zalva, Daudzese, Sece, Mēngēle, Mēdzūla, Druviena²... Palyginę šitą latvių tarmių priegaidžių skirtybių izoglosą su lietuvių kalbos tarmių kirčio atitraukimo izoglosomis, matome, kad ji yra lietuvių kalbos tarmių gravinio-cirkumflekcinio kirčio atitraukimo izoglosos tęsinys į šiaurę. Galimas daiktas, kad nurodytoji latvių priegaidžių skirtybių izoglosa yra vieno iš kirčio atitraukimo etapo latvių kalboje izoglosos atspindys.

Laužtinės priegaidės vietoj latvių lk tvirtapradės (krītošā) paplitimo izoglosa eina lygiagrečiai su aukščiau nurodyta rytinių latvių tarmių tvirtagalės priegaidės izoglosa. Be to, ši (laužtinė priegaidė vietoj tvirtagalės) izoglosa yra žemaitiškojo kirčio atitraukimo izoglosos tęsinys į šiaurę.

Lietuvių kalbos tarmėse žodžio galo trumpėjimo ir kirčio atitraukimo centrai sutampa³. Latvių kalbos tarmėse žodžio galas didžiausiai trumpinamas šiaurės vakaruose – šiaurės Kurše ir šiaurės vakarų Vidžemėje. Kai palyginame (geografiniu atžvilgiu) lietuvių ir latvių tarmių žodžio galo trumpėjimo centrus, tai matome, jog Kuršo centras yra lyg nukeltas į šiaurę žemaičių žodžio galo trumpėjimo centras, o Vidžemės centras taip pat santykiauja su Mūšos upyno centru. Jeigu pripažinsime teisingą tą mintį, kad žodžio galo trumpėjimas prasidėjo kaip tik latvių tarmių šiaurės vakaruose (minėtuose centruose), tai turėsime sutikti, kad ir kirčio atitraukimas turėjo prasidėti toje pačioje vietoje⁴. Tokiu būdu prieiname išvadą, kad kir-

¹ Apie lietuvių kalbos tarmių kirčio atitraukimą ir šio reiškinio ryšį su latvių kalbos kirčio sistema žr. Lietuvių kalbotyros klausimai, IV, Vilnius, 1961, p. 117–133.

² Žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, p. 37–38.

³ Žr. Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto Mokslo darbai, VIII, Vilnius, 1959, p. 138–140.

⁴ Žr. Lietuvių kalbotyros klausimai, IV, Vilnius, 1961, p. 121.

čio atitraukimas bus prasidėjęs latvių kalbos teritorijos šiaurės vakaruose, iš kur plito į pietus ir rytus. Kirčio atitraukimo banga, slinkdama iš šiaurės Kuršo į pietus, bus pasiekusi žemaičių tarmių šiaurinę dalį ir sudariusi žemaitiškojo žodžio galo trumpėjimo ir kirčio atitraukimo centrą, o banga iš šiaurės vakarų Vidžemės bus pasiekusi Mūšos upyną ir čia sudariusi aukštaitiškojo žodžio galo trumpėjimo ir kirčio atitraukimo centrą.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis institutas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1964 m. birželio mėn.

ЕЩЕ О СВЯЗИ ОТТЯЖКИ УДАРЕНИЯ В ГОВОРАХ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА И В ЛАТЫШСКОМ ЯЗЫКЕ

В. ГРИНАВЕЦКИС

Резюме

В латышском языке оттяжка ударения с конца на начало слова, по всей вероятности, началась на северо-западе. Возможно, что процесс распространения оттяжки ударения на территории латышского языка отражают изоглоссы интонационных различий, которые как будто являются продолжением на север изоглосс оттяжки ударения в литовском языке. Так, например, западная изоглосса распространения восходящей (*kārjošā*) интонации на месте прерывистой идет от того места литовско-латышской границы, где ее достигает изоглосса оттяжки ударения с короткого и циркумфлексного окончания. Изоглосса распространения прерывистой интонации в западнолатышских говорах идет почти параллельно с выше указанной изоглоссой. Кроме того, данная изоглосса является продолжением на север литовской изоглоссы оттяжки ударения жемайтского типа.

В литовских говорах центры редукции конца слова совпадают с древнейшими центрами оттяжки ударения. В латышских говорах самая сильная редукция конца слова обнаруживается в двух центрах: на севере Курземе и на северо-западе Видземе. Редукция конца слова должна была повлечь за собой ретракцию ударения с конечных слогов. Таким образом приходим к выводу, что волна оттяжки ударения, начавшаяся на севере Курземе, достигла жемайтской территории, и там образовала центр оттяжки (жемайтского типа), а ретракционная волна, идущая с Видземе, образовала центр оттяжки ударения в восточноаукштайтских говорах (бассейн реки Муши).
